

Mezei Balázs

FILOZÓFIA ÉS VALLÁS MOLNÁR TAMÁS ÉLETMŰVÉBEN *Környezet, forrásvidék, perspektívák*

1. Filozófia és vallás a konzervativizmus szempontjából

Összekapcsolható-e a filozófia és a konzervativizmus? Nem állt-e szemben a filozófia az adott korszak hagyományaival és nem nyitott-e minden időszakban jelentős, új lehetőségeket a gondolkodásban, tudományban, művészetben, politikában? Akár csak egy futó pillantás a filozófia történetére azonnal azzal a válasszal jár, hogy a filozófia minden jelentős korszakban újdonságot, olykor gyökeres újdonságot hozott a gondolkodás világában. Platón ideatana, Arisztotelész etikája, Plótinosz emanáció-felfogása, Boethius, Ágoston úttörően új szempontjai, Szent Anzelm forradalmian új kérdésfeltevése, Szent Tamás új arisztotelizmusa, Descartes, Leibniz, Kant vagy akár Marx, Nietzsche, Husserl és Heidegger – nem jelentettek-e kivételes újdonságot formában, tartalomban és módszerben?

A válasz erre a kérdésre nyilvánvalóan igen, de a kérdés ezzel nincs lezárva. A konzervativizmus és a liberalizmus kifejezését napjainkban hajlunk ideologikusan, politikai törekvésekhez kapcsolódva használni. Konzervatívnak, illetve liberálisnak politikai csoportokat nevezünk, s a politikai mozgósításnak megfelelő leegyszerűsítésekkel és szembeállításokkal teszünk köztük különbséget. Bár felfogások csoportosíthatók és végeredményben visszavezethetők alapvető világfelfogásokra, beállítottságokra, a konzervatív és a liberális ezen a mélyebb szinten sokkal szorosabban összetartozó elementumok, mint amit a népszerű politikai küzdelem felfed. A filozófia terén a legnagyobb szerzők egyszerre konzervatívak és liberálisok, vagyis egyszerre őrzik meg a hagyományok egyes vonalait és állnak elő lényeges újításokkal. A filozófiatörténet népszerű tankönyveiben szereplő legfontosabb személyiségek mindegyike nemcsak újító, hanem többé vagy kevésbé konzervatív. Egyesekben az egyik vagy a másik vonal erősebben jelentkezik. Platón esetében az újítónak ható természettudományos törekvések, a démokritoszi atomelmélet ellensúlyképpen egy hatalmas, konzervatív szintézis születését láthatjuk, amely másfelől az ideatan révén döntő újdonsággal is előáll. Ezzel szemben Kant a dogmatikus, hagyományos filozófiával szemben olyan újszerű módszertant és tartalmat állít, amely meghaladja a régi gondolkodást. Hegel a kanti újításhoz képest sokkal inkább összefoglaló és továbbgondoló, konzervatív bölcselő; ám Hegellel szemben Marx forradalmian újszerű redukciókkal él. Nietzsche újszerűségéhez képest Max Scheler inkább konzervatívnak hat, noha a 20. századi tudomány fontos újításai kötődnek a nevéhez. Husserl megújít és konzervál, megőriz és továbbvezet, míg Heidegger a kezdeti forradalmi újdonsághoz képest késői felfogásában a hagyományok újraértelmezése révén igyekszik megőrizni és továbbvinni lényeges elemeiket.

Általában nem könnyű egyoldalúan fogalmazva kijelenteni, hogy a filozófus konzervatív vagy újító; a nyugati gondolkodás története egy hatalmas, megőrző gondolkodással veszi kezdetét (Platón), és egy minden értéket átértékelő gondolkodóval fejeződik be (Nietzsche). Ekképpen a filozófiai gondolkodás egy lényeges funkciója teljesül, amely arra irányul, hogy a konzervatív-megőrző tevékenység által a gondolkodás eljusson a hagyományok továbbgondolásáig, végül ahhoz a ponthoz, ahol lehetővé válik a leggyökereesebb újragondolás és átgondolás. A konzervativizmus a filozófia lényegéhez tartozik, de nem öncélúan, a politikai zsargon szerint vett egyoldalúsággal, hanem arra tekintettel, hogy valódi újdonság jöhessen létre. Másfelől amikor az újítás kultusza ideológiává válik, avagy a létrontás katasztrófájában lényegtelen klikkérdések, az egyéni gazdagodás vagy a politikai gonoszság fedőneveként kerül elő, elvész belőle az, ami a konzervativizmus egyetemes céljaként különleges szerepet tölthet be.

A filozófus tehát elsősorban gondolkodó, nem pedig konzervatív vagy liberális. Hiszen a gondolkodás elengedhetetlen része, hogy van min gondolkodnunk, s ez mindig adott a gondolkodás hagyományaiban. Másfelől gondolkodásunk nem céltalan, hanem éppen a hagyományok megértése, továbbgondolása, eljuttatásuk belső teleológiájuk kifejtéséhez, vagyis egy, még soha nem létezett újdonság létrehozásához. A mai gondolkodás, amennyiben a politikai zsargonból kölcsönvett, diszkriminatív jellegű jelentéseket alkalmaz, nem teljesíti a gondolkodás valódi feladatát, vagyis nem őriz meg és nem gondol tovább, nem hoz létre történelmi újdonságot, hanem azt éppen lehetetlenné teszi. A mai liberálisnak nevezett filozófia ez utóbbi körbe tartozik: saját magát, a gondolkodás jellegét súlyosan félreértve belekerült a felszínesség csapdájába, ahol diszkriminatív jellegű elméleteiben egyre kevesebb szerep jut a valóságnak és az igazságnak.

Molnár Tamás konzervatív gondolkodó, de semmiképpen sem a politikai zsargon értelmében. A politikai izmusok bármelyikének alkalmazása személyére és munkáira csak előítéletekből, elfogultságokból, felszínességből fakadhat. Gondolkodása ugyanis a hagyományok sokrétű és sok szempontú átgondolásából ered, valamint azon belátásokból, melyekre a szerző, életidejének jelentős szakaszaiban, főképpen 1945 után jutott. E belátások gyakran nem fedik a népszerű propaganda téziseit, de ilyesmi nem is lehet célja egy mélységre törekvő filozófusnak. Molnár azon gondolkodók körébe tartozik, akik az ideológiává szerveződő újító gondolkodás egyes képviselőit, mint amilyen Jean-Paul Sartre, kételkedve figyelték, míg korának jelentős befolyású tudósai és gondolkodói, mint amilyen Eric Voegelin vagy Mircea Eliade, mélyebben meghatározták tájékozódását. Ez a tájékozódás pedig kiemelkedően összetett és alapos, ez a gondolkodás olykor a legmélyebbre hatoló. Anélkül, hogy túlzásokba eshetnénk, ki kell mondanunk, hogy a magyar anyanyelvű, de külföldön alkotó gondolkodók között Molnár Tamás az egyik legjelentősebb. Sok tekintetben közel áll olyan személyekhez, mint Mannheim Károly, Kolnai Aurél vagy Polányi Mihály, noha felfogását más formában juttatta kifejezésre: inkább esszéisztikusan, semmint szisztematikus tudományban. Mindezzel együtt Molnár egyes munkái, így első átfogó alkotása, *Az értelmiség alkonya* jelentős eszmetörténeti elemzéseket és filozófiai következtetéseket tartalmaznak. Molnár Tamás életműve olyan konzervatív gondolkodóé, akinek ott a helye a legjelentősebb magyar anyanyelvű filozófusok között.

2. Vallás és konzervativizmus

A konzervativizmusnak mint eszmetörténeti áramlatnak a valláshoz való viszonya távolról sem egyértelmű. Ennek oka egyes konzervatív kultúráknak a valláshoz, a vallás történetéhez, illetve a pozitív vallásokhoz, ezen belül az egyházakhoz fűződő viszonya. Például a német vagy az olasz konzervativizmus – s a magyart is ide sorolhatjuk – erősen kötődik a valláshoz, noha nem feltétlenül a pozitív és az egyházi valláshoz, hanem inkább egyfajta misztikus vallásossághoz, melyben az Istennel való közvetlen viszony döntő jelentőségű. Ilyen Rudolf Otto, Friedrich Heiler, Martin Heidegger vagy Giovanni Gentile konzervativizmusa. S ilyen természetű Pauler Ákos, Polányi Mihály, Mannheim Károly vagy Hamvas Béla konzervativizmusa is. Másfelől a francia és az angol konzervativizmus sokkal inkább politikai jellegű, sokkal szorosabb kapcsolatban áll a politikai filozófiával, mint ez a németeknél, olaszoknál vagy az említett magyar gondolkodóknál megfigyelhető. A magyar jogi-politikai gondolkodás egyébként ugyancsak konzervatív és a valláshoz erősen kötődik, de a vallást soha nem tekinti külsődleges referenciának, eszköznek vagy merő tradíciónak, mint ez a francia és az angolszász gondolkodóknál megfigyelhető.

Ez utóbbiakra nézve feltűnő, hogy a vallás viszonylag csekély szerepet játszik náluk, s az is alárendelt viszonyban áll a társadalom- és politikafilozófiai gondolkodással. Burke, Hamilton, Godkin, Lord Acton – csak néhány nevet említve – a vallást politikai és morális jelenségeként kezelik és távolról sem tulajdonítanak neki kiemelt fontosságot. Más szerzők, mint Coleridge, Newman, Santayana vagy Dawson a vallás mélyebb felfogását árulják el, de mégis viszonylag távol állnak attól a misztikától, mely a korábban említett felfogásokra jellemző. A nagy francia konzervatív szerzők, mint de Bonald, la Maistre vagy Maurras a vallást kifejezetten politikai szempontból kezelik mint a konzervatív politika elengedhetetlen hatalmi eszközét. E tekintetben kivétel François-René de Chateaubriand, aki a *Génie du christianisme*-mal azon, viszonylag kis számú francia szerzők sorához csatlakozik, akik a vallást annak misztikus mélységében fogták fel.

Molnár Tamás műveiben a vallás olyan helyzetben jelenik meg, amely középen áll a vallást inkább politikai szerepe felől felfogó, illetve a misztikus mélységre törekvő szerzők között. E tekintetben Molnár semmiképpen sem követi az angolszász konzervativizmust, közelebb áll a franciákhoz, s ezen belül talán egy lépéssel közelebb azokhoz, akik nem érzéketlenek a vallás misztikus mélysége iránt. Molnár ezzel is elárulja közép-európai gyökereit; noha soha nem válik olyan misztikussá, mint Fénelon, Pascal vagy Chateaubriand, semmiképpen sem redukálja a vallást politikai funkcióra. Másfelől mégis elutasítja a germán idealizmus misztikáját, az immanens Isten gondolatát, amely e misztika legmeghatározóbb vonása. Molnár számára a vallás ugyan nincs híján a misztikának, de ez a személyesség körébe tartozik, amihez képest a vallás elsősorban társadalmi-intézményi és történelmi valóság. Ez a felfogás közel áll a katolicizmus tradícionalista értelmezéseihez, melyek határozottan elkülönülnek a protestantizmus láthatatlansági elvétől, a pietizmustól, az egyéni misztika sokszor homályosnak tűnő, de érzelmileg gazdag mélységeitől.

Molnár határozottan úgy véli, hogy a vallás ez utóbbi felfogása eredetében gnosztikus és szoros szálakkal kötődik az utópikus gondolkodáshoz, mely a régi európai társadalmi rend felbomlásáért felelősnek tartott baloldali törekvések eredete. Molnár tehát nem a „keresztényekkel” tart, nem a vallási újítókkal, amilyenek Krisztus követői voltak az antikvitás 4–5. századában, hanem Symmachus szenátorral, aki a régi, államilag szabályozott, racionálisan leszűrt, konzervatív vallás képviselője volt a nevezetes ütközetben, amely Victoria istennő szobrának újbóli felállítása körül zajlott a 300-as évek utolsó évtizedében. Molnár Tamás büszkén azonosítja magát Symmachusszal, a konzervatív vallás képviselőjével, mert ettől a vallástól reméli a barbárság eluralkodásának megakadályozását.

3. Források

Most pontosítom annak a forrásvidéknek a körvonalait, ahol Molnár Tamás gondolkodása ered. A legfontosabb ihlető tényező e gondolkodásban a katolicizmus. Molnár katolicizmusa az intézményes, történeti, dogmatikai és politikai szempontokat hangsúlyozza, míg a személyes istentisztelet és istenhít írásaiban ritkán kerül előtérbe. Mindazonáltal nem a teológiai környezet a fontos számára, hanem a szervezeti integritás, ezen belül az eretnekségek elleni küzdelem. A gnoszticizmus általános elítélése és világtörténeti jelenséggént való kezelése visszatérő motívum Molnár munkáiban. E vonatkozásban is a politikai-társadalomfilozófiai jelentőség emelkedik ki, hiszen a gnoszticizmus – mint számos szerző, például Hans Jonas is állította – nem a történeti múlt jelensége, hanem eleven gondolati valóság, melynek gyakorlati, társadalmi és politikai következményei vannak.

A második fontos tényező Molnár gondolkodásában az egyetemes vallástörténet, melynek legismertebb képviselője Eliade. Ő nagyszabású szintézisekben kapcsolta össze a 17. századtól kibontakozó vallástörténeti kutatásokat a tipológiai gondolkodással, melynek filozófiai eredete Schellingre és Hegelre vezethető vissza. A vallástörténeti tipológia alkalmas eszköz arra, hogy a vallás, a filozófia és a történelem nagy kérdéseit jól áttekinthető elemek pontosan leírható viszonyaként mutassuk be. Molnár gyakran idézi Eliadét, és még gyakrabban alkalmazza a tipológiai gondolkodás eszközét érveiben. Itt azonban hangsúlyoznom kell, hogy Molnár Tamás hatalmas könyvtárában jelen vannak azok a kötetek, amelyek a tipológiai gondolkodáshoz szükséges eredeti anyagok olvasását lehetővé tették számára.

A tipológiai-vallástörténeti gondolkodás másik képviselője, aki Molnárra nagy hatást gyakorolt, Eric Voegelin. Voegelin maga is mérsékelt konzervatív beállítottságú gondolkodó lévén olyan egyetemes eszmetörténet megalkotására törekedett, amelyben a vallási motívum változásai fejezik ki a történeti változások fő irányait, illetve ezen változásokat magukat is vallási szempontból lehet a legteljesebben megérteni, e változásokba bekapcsolódni. Ez a történeti gondolkodás, noha elmélyültebb törekvésű, mint Eliade munkássága, a 19. század tapasztalatával gazdagon nem merészkedik a misztikus speku-

láció schellingi vagy hegeli mélységeibe, ezért is volt alkalmas arra, hogy Molnár gondolkodására hatást gyakoroljon.

A francia eszmetörténet – melynek témájából Molnár doktori munkáját is készítette – a harmadik jelentős forrás. Ezt a témát Molnár nagyszabású, igen gazdag monográfiájában dolgozta fel, mely magyarul *Az értelmiség alkonya* címmel jelent meg 1996-ban. A monográfia pontos képet nyújt Molnár tájékozódási pontjairól, illetve széles körű olvasottságáról. A munka vezérmotívuma szorosan kapcsolódik az 1950–60-as évek francia szellemi vitáihoz, melyekben a marxizmus döntő szerepet játszott, Molnár pedig azon kisebbséghez tartozott, amely a marxizmussal, az ideologikussággal, a kibontakozó globalizmussal, egészében véve a felvilágosultnak tekintett radikálisan modernista retorikával élesen szembefordult. Ehhez képest Molnár alaposan ismeri a másik felet, annak minden fontos vonatkozását, hiszen a nevezett könyvből úgy tűnik, Molnár mindenkit elolvasott. Minden idegenkedése ellenére az ideologikus modernizmustól, s annak ellenére is, hogy egyes publikációi e körben jelennek meg, Molnár távolságot tart a szélsőjobboldali francia köröktől (ne feledjük, Maurras 1952-ben halt meg, hatása még egy évtizedig igen erős). Viszonylag közel áll azonban ahhoz a nem-akadémiai tradicionálizmushoz, melyet mások mellett René Guénon vagy Henry Corbin neve jelez, ám ennek keresztény-ellenességétől elhatárolódik. (Megjegyzem, Guénon a kapcsolat Molnár és Hamvas között, ám Molnár sokkal kritikusabban használja ezt a forrást, mint a korai Hamvas Béla.) Ami Molnárt a francia jobboldalhoz köti, az a baloldaliság éles elvetése, illetve határozott katolicizmusa. Mai szemmel olvasva e könyvet és ismerve a korszak egyébként híressé vált munkáit csodálkoznunk kell azon, hogy Molnár csupán a viszonylag ismert szerzők körébe került be a francia szellemi életben az 1960-as évek folyamán. Munkáinak minősége, széles tájékozottsága és meglátásainak nem egyszer élesen találó volta révén, más politikai atmoszférában, a legelső szerzők között szerepelhetne.

E tényezőkön keresztül Molnár egyébként olyan szerzőkhöz is kapcsolódik, mint Jünger vagy Heidegger. A németek hatása – szoros életkapcsolata ellenére német anyanyelvű személyekkel – Molnár életművében viszonylag csekély, mivel a germán idealizmust a már említettek szerint összefonódni látja a gnoszticizmus világjelenségével. Ezzel együtt újra meg újra elismerő szavakkal emlékezik meg egyes szerzők kiemelkedő gondolatairól, legyen az Eckhardt, Kant, Hegel vagy Gadamer. Amikor éles kifejezéseket használ egyes szerzőkre nézve – például Heideggert sarkosan bírálja –, gondolatait mindenkor a francia kontextus figyelembe vételével kell értenünk, mivel Molnár elsősorban ezt a kultúrát érzi magáénak. A feszültség Molnár konzervativizmusa és a germán idealizmus között tükrözi a francia-angol felvilágosodás idegenkedését a német romantikától és annak folyományaitól. A német konzervativizmus ugyanis romantikus gyökerű, noha a romantika mást jelentett itt, mint az angoloknál vagy nálunk. Másfelől a német romantika nem egy vonatkozásban katolikus irányú volt, ami segíthette volna Molnár katolikus kötődéseinek megerősítését.

A negyedik tényező Molnár gondolkodásában az angol-amerikai konzervativizmus. Ez még nem az új, hanem a régi konzervativizmus, melynek szellemi vezéralakjai között

olyan személyiségek szerepelnek, mint Russell Kirk, Robert Nisbet, Wilhelm Röpke vagy John Lukacs. Ez a kör az évtizedek folyamán átfelződött a neo- vagy újkonzervativizmusba, erősen Irving Kristol révén, aki majdnem egyidős Molnárral, de a mai konzervatív öntudatban „a neokonzervativizmus keresztapjaként” szerepel. Az újkonzervativizmus eszmei célkitűzései élesen eltérnek a megelőző nemzedék kevésbé aktuálpolitikai, mint inkább ideológiakritikai és ekképpen filozófiai célkitűzéseitől. A régi konzervativizmus tehát csak másodlagosan politikai-ideológiai, sokkal inkább eszmei-filozófiai mozgalom (noha politikafilozófiai törekvésekkel), és filozófiai karakterét még nem a szélsőséges utilitarizmus, politikai haszonelvűség, hanem a morál önállóságának hangsúlyozása határozza meg. Látnunk kell, hogy Christopher Dawson sokkal közelebb áll a német romantikusokhoz és a francia misztikusokhoz, mint Leo Strauss; s Molnár közelebb áll Dawsonhoz, mint Kristolhoz. Itt kell megjegyezni, hogy Thomas Molnar neve minden jelentős felsorolásban szerepel, amely az amerikai konzervativizmussal foglalkozik; könyvei megtalálhatók a nagyobb amerikai könyvtárakban, és nevét jól ismerik az efféle gondolkodás iránt érdeklődők. Molnár Tamás – Lukács János mellett – a legismertebb magyar származású ókonzervatív gondolkodó az Egyesült Államokban.

Itt fel kell tennünk a kérdést arra nézve, hogy Molnár konzervativizmusa pontosan milyen értelemben adhat eligazítást azok számára, akik a mai Magyarországon egy jól meghatározott konzervatív hagyomány felújításáért, továbbfejlesztéséért munkálkodnak. Mint fentebb említettem, a konzervativizmus a filozófiai gondolkodásban nem lehet cél, csupán eszköz, mivel a filozófia nem a régi felújítására, hanem az új lehetővé tételére törekszik, ám egyben arra is, hogy az újszerűséggel visszaélő, ideologikus, utilitarista és nihilista liberalizmust megcáfolja, meghaladja. Molnár kultúrfilozófiája és ideológiakritikája a legnagyobb mértékben alkalmas arra, hogy a magyar baloldali liberalizmus eszmetörténeti és filozófiai felszínességét és narcisztikusságát bemutassa. A baloldal filozófiai gyökerei azonban belenyúlnek abba a talajba, ahol a filozófiai gondolkodás legjelentősebb eredményei is fakadnak, mint amilyen a platonizmus, a germán idealizmus vagy a misztikus gondolkodás. Ezért egy filozófiai értelemben konzervatívnak tekinthető gondolkodás ezen a téren óvatosan kell hogy eljárjon, mivel nem engedheti le a gyereket a kádvízzel együtt. A legélesebb különbség a mély értelemben konzervatívnak mondható gondolkodás és a liberalizmus között az, amit Husserl a mélylátás és a síklátás különbségével kívánt megragadni: a síklátás felszínes, szofisztikus, mindig naturalisztikus-utilitarista, vagyis visszaélő jellegű mindazzal szemben, ami a valóság gazdagsága. A mélylátás ezzel szemben történelmi, a hagyományt eleven összefüggésében látja és érti, és a valódi történeti újdonság előállításán dolgozik. Ez utóbbi vonatkozásban megfontolandók azon különbségek, amelyek egyes liberális kritikusok és Molnár gondolkodása között fennállnak. Molnár ugyanis a mélylátást segíti elő, s ezért is vívja ki maga ellen azok haragját, akik méltatlanul és elfogultan a politikai zsargonizmusaival igyekeznek megbélyegezni a személyét.

Végül megemlíthető, hogy a francia tradicionalizmus egyes áramlatai – melyek végeredményben a Nyugat és a kereszténység elvetéséhez vezettek, mint ahogyan ezt megfi-

gyelhetjük a már említett Guénon és Corbin, illetve mások mellett Roger Garaudy esetében – nem ragadták magukkal Molnárt: ő akkor is kitartott a Nyugat egyedülálló jellege és a katolikus kereszténység döntő szerepe mellett, amikor egyes kritikái erre nézve közel állnak az említett tradicionaliták felfogásához. Mivel ez a fajta tradicionalizmus – nem utolsósorban a korai Hamvasnak köszönhetően – manapság Magyarországon is bizonyos érdeklődést kelt, érdemes odafigyelnünk Molnár álláspontjára e kérdésben.

4. *Filozófia, konzervativizmus, vallás*

Egy bekezdés erejéig vizsgálni szeretném e három kifejezés kapcsolatát. A történeti összefüggést említettem, melyben a filozófia konzervativizmusa nem cél, hanem eszköz. A kérdés most az, mindez milyen szerepet játszhat a mai magyar gondolkodásban. Először is leszögezem, hogy van mai magyar gondolkodás, amely ebben a nyelvben és a nyelvben áthagyományozott mentalitásban gyökerezik. Minden ellentétes állítással szemben a magyar nyelv mélyen bölcséleti, és alkalmas nemcsak a régi gondolkodók tolmácsolására, hanem új gondolkodás kialakítására is. G. Fodor Gábor egy alkalommal megjegyezte, hogy a mai magyar helyzetben az újrakezdesnek a szellemiből kell kiindulnia, amely – saját felfogásomnak és szavaimnak megfelelően – *új alapítás* formájában valósulhat meg. Én ezt úgy szeretném érteni, hogy a gondolkodásból kell kiindulnunk, vagyis annak tudatából, hogy a gondolkodás tett. E gondolkodás azonban nem lehet más tradíciók másolása, hanem sajátosnak kell lennie, mely szorosan kapcsolódik a magyar sorskérdésekhez – nem a napi politika szintjén, hanem a történetiség dimenziójában. A mai magyarság sokféle pusztulással szembesülő nép, melynek nem sikerült új nemzeti identitást kialakítania, s az a maszlag, amelyet a kommunizmus évtizedei alatt és mindmáig vele etettek, gyilkos méregnek bizonyult. E méregtől kell tehát megszabadulnunk, s e szempontból a konzervativizmus, vagyis a hagyományokhoz való visszanyúlás és azok újragondolása éppúgy döntő jelentőségű, mint az ideológiai felszínességgel vagy a politikai rosszal való szembeszegülés. Mindkettő masszívan jelen van a mai magyar világban, mindkettőt jól kifejezik a közéletben aktív, megbélyegző, kirekesztő gondolkodású zsurnaliszták, akik magukat olykor filozófusnak nevezik.

Az ideológiai felszínesség mindenkor utilitarista, fizikalista, naturalista, mindenkor személyellenes és látszólag szabályelvű. Valójában azonban önkényes, tagadja a szabadságot és a szabad döntést, egyben elveti a valódi egyéniséget, az autoritást, az érdemet és a felelősséget; a hajszállhasogatáson túl nem képes valódi újdonság létrehozására. A politikai rossz, amely mai valóságunkat áthatja, ma már egyedülállónak tűnik, s igazi politikafilozófiai kérdés ennek feldolgozása saját szempontunkból és történeti perspektívában. A feladat a politikai rossz eredetének megértése, illetve a népszerűen baloldalinak és liberálisnak nevezett felfogásokkal való szükségszerű kapcsolata. A gondolkodásnak azonban túl kell lépnie e reakciókon, és pozitívnak, alkotónak kell lennie, tudniillik egy új gondolkodást megalkotónak. Ez a gondolkodás felfogásom szerint a vallásban gyökerezik, a szót nem pozitív-leszűkítő értelmében véve, hanem tág és komplex módon,

ahogyan ezt más munkáimban igyekeztem kifejteni. Molnár Tamás életműve, széles tájékozottságával, ideológiakritikájával ebben a munkában érdeme szerint jelentős segítséget hozhat. A feladat azonban futurisztikus, mivel mi, akik ehhez a nyelvhez kötődünk, nem adhatjuk fel eltökéltségünket arra nézve, hogy e nyelv és a nyelvben élő gondolkodás valóságot alkosson, mely történetileg ténylegesen létrejön. A történeti folyamat ugyanis a gondolkodás inkarnációja.

5. Javaslat a Molnár Tamás Archívum felállítására

Ezen áttekintés után javaslom a Molnár Tamás Archívum felállítását. Mint Molnár Tamás műveinek egyik fordítója, munkásságának magyarországi meghonosítója, számos alkalommal beszélgetőpartnere, volt alkalmam könyvtárát, kézirateit és cikkeit átnézni. Ezek ismeretében állítom, hogy ennek a hagyatéknek a megőrzése és összefogott elhelyezése elsődleges érdek. Ez az archívum a későbbiek folyamán olyan műhellyé bővíthető, amely nemcsak Molnár Tamás életművével foglalkozhat, hanem azon, külföldre került magyar gondolkodókéval is, akik a tág értelemben vett konzervatív hagyomány körében helyezhetők el, mint amilyen Polányi Mihály, Mannheim Károly, Kolnai Aurél, Brandenstein Béla, Jáki Szaniszló, John Kekes, John Lukacs és még sokan mások.

Véleményem szerint a mai és a jövőbeli magyar kultúrának szüksége van Molnár Tamás életművének megőrzésére és méltató, egyben kritikus feldolgozására, annak érdekében, hogy ez a tevékenység beletagolódjék abba a munkába, amelyet idehaza és másutt a magyar anyanyelvű gondolkodás hagyományainak fenntartása és továbbgondolása végett folytatunk.